

Routledge Handbook of Deradicalisation and Disengagement

SIGRID RAETS^a

HANSEN, S., & LID, S. (Eds.). (2020). *Routledge Handbook of Deradicalisation and Disengagement*. Routledge.

Panopticon, 41 (4), 431-435
© 2020 Maklu | ISSN 0771-1409 | Juli 2020

- ^a Doctoraatsonderzoekster, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Universiteit Gent (corresp.: Sigrid.Raets@UGent.be).

Gewelddadig extremisme is een thema dat wereldwijd weinig aan actualiteitswaarde heeft ingeboet. Ook in het huidige post-IS tijdperk blijven jihadistische groeperingen zich roeren, zowel in het westen als ver daarbuiten. Tegelijk zijn extreemrechtse bewegingen aan een steile, globale opmars bezig. Extremisme – als maatschappelijk gegeven – is een blijvende realiteit. Extremisme laat zich echter ook omschrijven als een uiterst complex fenomeen, een fenomeen dat bovendien voortdurend evolueert. Het mag in dit opzicht niet verbazen dat de nood aan kennis over dit zogenoemde *wicked problem* bijzonder groot blijft. Een van de meest fundamentele vragen die zich in deze context opdringt, is de vraag wat er gedaan kan worden aan dit probleem.

Het is in dit kader dat concepten zoals deradicalisering en *disengagement* gesitueerd kunnen worden. Uitwegen vinden uit extremisme of terrorisme, daar gaat het immers om. In 2007 werd deradicalisering – in de zin van het doen kenteren van radicaliseringsprocessen – nog tot een van de meest revolutionaire ideeën van de 21ste eeuw uitgeroepen (DECHESNE, 2011). De principes van deradicalisering en *disengagement* zijn, met andere woorden, een vrij recente toevoeging aan het bestaande contraterrorisme-arsenaal. Dat het onderzoek naar deze processen nog in de kinderschoenen staat, is dan ook niet meer dan logisch. Het uitblijven van een gedegen kennisbasis lijkt echter geen rem gezet te hebben op de wildgroei aan initiatieven, praktijken en maatregelen die in dit domein gelanceerd werden.

De publicatie die de noties deradicalisering en *disengagement* definitief op de wetenschappelijke kaart heeft gezet, is het baanbrekende boek *Leaving Terrorism Behind* van Tore BjØRGO en John HORGAN. De auteurs, die beide als grondleggers van dit kennisdomein beschouwd kunnen worden, omschreven hun bijdrage als “*a starting point to gain systematic and comparative knowledge about the process of disengagement and the various programmes to facilitate these processes*” (2009: 245). Een decennium na dit officieuze startschot zien we dat het onderzoeksgebied rond het thema deradicalisering zich heeft ontpopt tot een van de meest stimulerende en geanimeerde subdisciplines in het huidige onderzoek naar terrorisme en extremisme. Daar staat echter tegenover dat, ondanks de merkelijke toename in onder-

zoeksinteresse in de afgelopen jaren, het veld nog steeds met de nodige groeipijnen kampt. Wat we op dit moment weten, of denken te weten, over processen van deradicalisering en *disengagement* is namelijk veelal doortrokken van tegenstellingen en onzekerheden. Bovendien worden onderzoeksresultaten en bevindingen in dit vakgebied nog te weinig op een systematische manier samengebracht. Daarbij aansluitend zijn academische werken die een referentiepunt bieden voor de vele vragen en zorgen die deze onderwerpen oproepen tot op heden zeer dun gezaaid. Kortom, een overzichtswerk over de thema's *disengagement* en deradicalisering is absoluut aan de orde.

En ziedaar, sinds kort is er het *Routledge Handbook of Deradicalization and Disengagement*. Editors HANSEN en LID beogen met dit boek enigszins tegemoet te komen aan de pijnpunten en uitdagingen die hierboven werden geschetst. De ambities van dit handboek zijn dan ook niet gering. Een eerste doelstelling bestaat erin om een nieuw licht te werpen op de debatten die het veld tot op heden verdeeld hebben. Daarnaast wensen HANSEN en LID meer inzicht te verschaffen in de brede waaier van strategieën en benaderingen die over de hele wereld ontplooid worden om deradicaliseringsprocessen te ondersteunen. Veelbelovend is dat het boek hierbij zowel globale als regionale perspectieven, maar evengoed ook theoretische en praktijkgerichte invalshoeken bijeen wil brengen.

Het handboek omvat vijftientig hoofdstukken, verdeeld over drie thematische secties: (1) definities, achtergrond en theorieën, (2) actoren en (3) regionale casestudies. Deze hoofdstukken werden niet alleen door academici, maar ook door praktijkwerkers aangeleverd, wat op het eerste zicht voor een interessante mix zorgt. De keerzijde hiervan is echter dat de kwaliteit van de hoofdstukken gevoelig schommelt.

De lat wordt nochtans hoog gelegd in het eerste hoofdstuk, waarin Daniel KOEHLER de lezer op vakkundige wijze doorheen het spreekwoordelijke mijnenveld van definiëring en terminologie loodst. Deradicalisering en *disengagement* blijven hevig betwiste concepten, maar KOEHLERS omschrijving van deradicalisering als “*a process of individual re-pluralization of political concepts and values (...) on the one hand and a decrease in urgency to act (violently) against a framed problem on the other*” (p. 81) vormt een wezenlijke en inzichtvolle aanvulling op het huidige debat.

In het daaropvolgende hoofdstuk van de hand van editor HANSEN wordt op een bondige manier de geschiedenis van *disengagement* en deradicalisering als idee geschetst. De auteur betoogt met name dat de intellectuele *roots* van het actuele ‘deradicaliseringsdenken’ in feite teruggaan tot historisch gewortelde praktijken zoals het ‘heropvoeden’ van nazi’s, het ‘deprogammeren’ van sekteleiden en het ‘rehabiliteren’ van delinquenten. De opmerkelijke bijdrage van dit hoofdstuk bestaat er dan ook in dat het concept deradicalisering, dat nog te vaak simpelweg als de waan van de dag wordt neergezet, van de nodige historische *gravitas* wordt voorzien.

De meer theoretische uiteenzettingen zijn terug te vinden in de hoofdstukken van MANN et al. en WEBBER et al. MANN en collega’s behandelen meer bepaald de fasemodellen uit dit onderzoeksgebied, waarbij deradicalisering principieel wordt benaderd als een gradueel en dynamisch proces dat verschillende opeenvolgende fases omvat. In de bijdrage van WEBBER et al. worden dan weer de factormodellen toegelicht, dewelke toespitsen op de oorzaken en motieven voor *disengagement* en waartoe dus ook de inmiddels veelbesproken *push-* en *pull*factoren gerekend kunnen worden. *Push*factoren hebben, kort gezegd, betrekking op negatieve ervaringen die zich binnen een extremistische omgeving aandienen en die een

individueel ertoe drijven om de beweging te verlaten. Een van de meest aangehaalde voorbeelden van een *push*factor is ontgoocheling in de extremistische organisatie. *Pull*factoren zijn daarentegen positieve invloeden die zich buiten het extremistische milieu bevinden en die het individu als het ware naar een minder militant en meer conventioneel leven lokken. Onder deze categorie vallen bijvoorbeeld wensen en verantwoordelijkheden op het gebied van werk of gezin. Beide perspectieven worden op een heldere en toegankelijke manier gepresenteerd. Tegelijk dient opgemerkt te worden dat de bovengenoemde modellen slechts een beperkt beeld van de huidige *state of the art* geven. Andere theoretische inzichten, zoals het invloedrijke *Pro-Integration Model* van Kate BARRELLE (2015), worden namelijk simpelweg over het hoofd gezien.

Na dit eerste generieke deel, waarin voornamelijk algemene en overkoepelende kwesties aan bod komen, wordt in het tweede deel de focus verlegd naar de diverse actoren die deel uitmaken van het globale deradicaliseringslandschap. Het boek weerspiegelt hierbij duidelijk de grote verscheidenheid aan spelers die momenteel actief zijn op dit gebied. Naast de gebruikelijke verdachten zoals gevangenen, lokale overheden en maatschappelijke organisaties passeren namelijk ook minder voor de hand liggende actoren, waaronder de Verenigde Naties, de Europese Unie en de Afrikaanse Unie, de revue.

Lezers die eerder criminologisch georiënteerd zijn, kunnen ongetwijfeld hun hart ophalen bij het hoofdstuk van STERN en PASCARELLI over deradicaliseringsinitiatieven in een detentiecontext. Bijzonder vermeldenswaardig, in dit opzicht, is hun conclusie dat er, zowel wat programma-inhoud als evaluatie betreft, beslist lering getrokken kan worden uit de aanpak van gewone criminaliteit. Verder wordt in dit onderdeel van het boek de rol van religieuze actoren niet over het hoofd gezien. Zo breekt Rached GHANNOUCHI in zijn bijdrage op een verfrissende, doch eigengereide manier een lans voor een religieus geïnspireerde invulling van deradicalisering. Met de boodschap dat minder religie niet per se minder radicalisering betekent, vormt dit hoofdstuk een welkome afwisseling ten opzichte van de meer seculiere perspectieven die in het boek, maar ook in het bredere onderzoeksveld, vaak de boventoon voeren. De laatste drie hoofdstukken van dit onderdeel zijn gewijd aan transnationale organisaties zoals de VN en de EU. Deze komen ruimschoots tegemoet aan het feit dat de literatuur dergelijke instellingen eerder stiefmoederlijk behandeld heeft, maar zijn over het algemeen te beschrijvend van aard en laten voor het overige dan ook weinig indruk achter.

Het derde en laatste deel van dit handboek behelst een batterij aan internationale casestudies. De editors kunnen hierbij uitpakken met een behoorlijk indrukwekkende selectie van landen. De wetenschappelijke reis rond de wereld begint in Europa met bijdrages over de manier van aanpak in de Benelux (Amy-Jane GIELEN), het Verenigd Koninkrijk (Mohammed Samir ELSHIMI) en Scandinavië (Anja DALGAARD-NIELSEN & Jakob ILUM). Vervolgens wordt de blik naar het oosten gericht en verkennen we de stand van zaken in China (Bhavna SINGH), Zuid-Azië (Bahadar NAWAB) en Israël (Lihi Ben SHITRIT). Martine ZEUTHEN maakt ons daarna wegwijs in het werk dat wordt verricht in de hoorn van Afrika. Als laatste doen we het Amerikaanse continent aan, waarbij de praktijksituatie in zowel Canada en de Verenigde Staten (Mubin SHAIKH et al.) als in Latijns-Amerika (Irina CHINDEA) voorgesteld wordt.

Van de bovenstaande hoofdstukken is met name de bijdrage van Amy-Jane GIELEN, die zich natuurlijk ook iets dichterbij huis situeert, een absolute aanrader. Verder maken de casestudies het mogelijk om de Belgische aanpak te positioneren binnen een globaal kader, wat in se een bijzonder interessante oefening is. Zo blijkt bijvoorbeeld dat België een van de weinige landen is die in zijn deradicaliseringsstrategie zo zwaar steunt op lokale overheden.

Doorheen de casestudies wordt eveneens duidelijk dat er zich in het deradicaliseringsveld aanzienlijke onderlinge verschillen aftekenen tussen de grote regio's van de wereld, maar ook tussen lokale en nationale niveaus. Daar staat echter tegenover dat veel van de moeilijkheden en obstakels waar hier mee geworsteld wordt evenzeer opduiken in andere landen of regio's.

Voorts is het beeld dat dit boek van het wereldwijde deradicaliseringslandschap schetst er een vanuit vogelperspectief. Er wordt, met andere woorden, een hele resem aan landen overlopen, maar geen van deze landen wordt op een diepgaande of gedetailleerde manier doorgelicht. Lezers die op zoek zijn naar praktische handvatten voor concrete interventies zullen dan ook op hun honger blijven zitten. Daarnaast zijn niet alle bijdrages in dit onderdeel even overtuigend. Vooral het hoofdstuk over China doet de wenkbrauwen fronsen. De weinig kritische bespreking van het Chinese deradicaliseringsbeleid kan gezien worden als een regelrechte stijlbreek met de rest van het handboek, waarin meermaals wordt gehamerd op het feit dat het concept deradicalisering zich maar al te makkelijk laat politiseren of misbruiken door autoritaire regimes.

Tot slot is er de conclusie, waarin editors HANSEN en LID de bonte verzameling van voorafgaande hoofdstukken naadloos aaneen weten te rijgen. Deze meer dan gedegen samenvatting kan echter niet verbergen dat het handboek niet alle vooropgestelde ambities heeft kunnen waarmaken. Dit blijkt duidelijk uit het feit dat de conclusie meer vragen dan antwoorden en meer uitdagingen dan oplossingen naar voren schuift. Kortom, het onderzoeksgebied rond *disengagement* en deradicalisering zal ook na dit werk even complex en verwarrend blijven.

Dat gezegd zijnde, het *Routledge Handbook* biedt op een aantal vlakken belangrijke aanvullingen op de bestaande literatuur. Het uitgesproken multidisciplinaire, comparatieve en wereldomvattende perspectief van dit boek is een niet onbelangrijke stap vooruit ten opzichte van een verkokerd en versplinterd onderzoeksdomein. Hierbij aansluitend wijzen de editors terecht op het belang van de context voor deradicaliseringswerk en op het feit dat wijd uiteenlopende veiligheidssituaties ook wijd uiteenlopende mogelijkheden en beperkingen voor *disengagement* met zich meebrengen. Verder kan niet genoeg benadrukt worden hoe betekenisvol het is dat het handboek deradicalisering niet enkel vanuit een effectiviteitspunt in vraag stelt, zoals wel vaker wordt gedaan, maar ook vanuit een moreel perspectief. Een van de grootste verdiensten van dit boek is, in dit opzicht, dat het enkele onderbelichte aspecten en actoren doelbewust naar de voorgrond brengt, zoals de geschiedenis van *disengagement* en deradicalisering, de rol van instellingen zoals de EU en de VN en de impact van gender op het deradicaliseringsproces.

Samenvattend kan gesteld worden dat het *Routledge Handbook* een welkome uitbreiding van de literatuur rond *disengagement* en deradicalisering betekent. Het boek laat zichzelf dan ook makkelijk aanprijzen in een onderzoeksgebied dat vooralsnog als los zand aaneenhangt en waarin tot op heden geen vergelijkbare verzameling van hoofdstukken te vinden is. Over het geheel genomen biedt het boek een overzichtelijke en evenwichtige weergave van zowel de sterke punten als de blinde vlekken in het huidige onderzoeksveld. Voor lezers die minder bekend zijn met het onderwerp is dit boek dan ook een prima vertrekpunt. Ik vermeld hierbij graag de twee recente themanummers van Panopticon over radicalisering waarin onderzoek op het scherpst van de snede ook voor Nederlandstalige lezers toegankelijk wordt gemaakt.

REFERENTIES

- BARRELLE, K. (2015). Pro-integration: disengagement from and life after extremism. *Behavioral sciences of terrorism and political aggression*, 7(2), 129-142.
- BJØRGO, T., & HORGAN, J. (2009). *Leaving terrorism behind: Individual and collective disengagement*. Routledge.
- DECHESNE, M. (2011). Deradicalization: not soft, but strategic. *Crime, law and social change*, 55(4), 287-292.